

Договорите во Казерта и Варкiza ја сочинуваат содржината на последната, десетта глава.

Во заклучокот Христо Андоновски уште еднаш ја потцртува неправилната политика на КПГ во однос на македонското национално прашање. Текстот функционално го пополнуваат 12 црнобели фотографии, два табеларни прегледи (едниот за учеството на македонското население

во СНОФ, ЕЛАС и други политички организации, а другиот за наполно или делумно оштетените куќи на целата територија на Егејска Македонија во екот на движењето на отпорот) и една карта на Егејска Македонија. На крајот е дадена консултираната литература, архивските документи и весниците.

Х. М.

Крсте Битоски, „Дејноста на Пелагониската митрополија (1878—1912 год.), Грчки религиозно-просветни и вооружени акции“, Скопје 1968, 321

Во издание на Институтот за национална историја — излезе од печат оваа книга на Крсте Битоски. Во неа, авторот длабоко навлегол во проучувањето на досега слабо познатите моменти од дејноста на Пелагониската митрополија во периодот од 1878—1912 година. При komponирањето на делото, авторот користел богат архивски материјал и обемна литература. Делото обилува со статистички прегледи и податоци.

Книгата е поделена на два дела. Првиот дел содржи пет, а вториот три глави. На крајот, покрај резимето на француски јазик, авторот дава преглед на користениот архивски материјал и литература, како и регистер на личните имиња. Најпрво, во кратката интродукција, авторот, меѓу другото, се осврнува на користената архивска документација и поважната литература.

Во првиот дел (13—183 стр.), авторот пишува за дејноста на Пелагониската митрополија во периодот од Берлинскиот конгрес до Илинденското востание (1878—1903 год.). Во првата глава авторот дава краток осврт врз дејноста на Пелагониската митрополија до 80-тите години на минатиот век, Притоа, авторот презентира краток историјат на Пелагониската митрополија (до 1878 год.). Исто така, дава и неполн список на пелагониските архиереи за периодот од 1879—1917 година. Седиште на пелагониските митрополити бил градот Битола. Во XIX век „благодаре-

ние на дејноста на пелагониските митрополити, Битола, покрај тоа што бил цркен, истовремено прераснува и во просветно-пропаганден центар на грцизмот во овој дел на Македонија“ (стр. 23). Понатаму, авторот пишува за територијално-административното простирање на Пелагониската епархија. Пишува за Пелагониската митрополија, како експлоататор на христијанското население. Притоа потцртува: „Нашиот народ бил принуден да ѝ плаќа на црквата многубројни и тешки даноци. Покрај данок за Патријаршијата, митрополитски данок, дарови на митрополитот при посетување на својата епархија, такси и награди за разни црквени потреби и служби што ги вршел митрополитот при различни случаи во својата епархија, како во цркви така и во приватни куќи, и покрај низа други такси, земјоделците биле принудени да даваат и во натура од своите производи — од плодот на нивите, и на лозјата, потоа јатгиња, волна, масло, сирење итн.“ (стр. 32).

Во натамошното излагање авторот ги изнесува приходите на Митрополијата. Потоа го разгледува односот на Пелагониската митрополија кон преродбенското движење во Пелагониската епархија. Притоа најмногу се задржува на преродбенското движење во Прилеп. „Прилепската општина, потпомогната од силните еснафи, ќе биде несовладлива тврдина за грцизмот, а подоцна, и покрај промените, не лесно ќе се

помирува и со таторството на Егзархијата.“ (стр. 38). Исто така, авторот се осврнува и на преродбенското движење во Битола.

Во второто поглавје, Битоски општојно ја разгледува религиозно-општествената дејност на Пелагониската митрополија по Берлинскиот конгрес до 1903 година. По Берлинскиот конгрес во Грција постоеле две програми за реализирање на великогрчките аспирации спрема Македонија. „Првата програма била таа на „панелинисмос“ или на „големата национална идеја“. Оваа програма била на националистички друштва, со седиште во Атина, и го претставувала идеалот од кој било раздвигувано јавното мнение. Втората програма, поофицијална, била програмата на грчките влади. ... Втората програма, изгледа, била дело главно на Харилаос Трикупис.“ (стр. 48).

Потоа, Битоски зборува за привилегиите на Митрополијата добени од турските влади. Пишува и за Пелагониската митрополија, како религиозен, општествен и економски фактор во Епархијата. Притоа, авторот нагласува: „Да се пишува за дејноста на Пелагониската митрополија, тоа значи во најголема мера да зборува за дејноста на Битолската општина, бидејќи таа била апарат преку кој митрополитите ја спроведувале речиси целокупната своја политика во периодот што ние го разгледуваме. ... Сосем јасна слика за физиономијата на Битолската општина ни дава досега единствениот пронајден правилник од 1905 год.“ (стр. 59, 60). По опстојна анализа на клаузулите на овој правилник, авторот констатира: „Патријаршиската општина во Битола изникнала од привилегиите на митрополитот, тој е и нејзин неоспорен раководител и, според тоа, политиката на Митрополијата, истовремено, била и политиката на патријаршиската општина. Последнава не спроведувала некоја попосебна политика од митрополитската, ниту пак можела тоа да го прави. А бидејќи грчката православна црква и нејзините митрополити веќе од третата деценија на XIX век се претвораат во спроводници на великогрцизмот во Македонија, и битолската патријаршиска општина од

тоа време почнала да ја врши истата улога.“ (стр. 64)

Потоа, Битоски пишува за улогата на битолскиот митрополит како верски, општествен и политички раководител, односно како легален раководител на целокупната грчка пропаганда во тој регион. Го разгледува и значењето на Пелагониската митрополија за великогрцизмот. Во врска со тоа, пишува: „Географската положба на Пелагониската епархија и поголемата улога што почнала да ја игра Битола како економски и политички центар во овој дел на Турската Империја, како и составот на самото население, ја одредиле и специфичноста на оваа митрополија како грчка религиозно-пропагандна институција. Тоа било согледано од страна на Патријаршијата уште од првата половина на XIX в., кога меѓу повеќе од 100 епархии, колку што биле под нејзина духовна власт, Пелагониската митрополија ја издигнала по ранг до највисок степен, потенцирајќи го и на таков начин нејзиното големо значење за православието, т.е. за грцизмот во турската држава.“ (стр. 71)

Во третата глава, авторот пишува за Пелагониската митрополија како експонент на великогрцизмот во периодот од 1878—1903 година. Зборува за активирањето на грчката пропаганда по Берлинскиот конгрес. Ја изнесува дејноста на македонските силосоги. Потоа, мошне подробно пишува за Пелагониската митрополија, како носител на великогрчката пропаганда во спомнатиот период. Исто така, ја разгледува и улогата на еснафите во општествениот живот на Пелагониската епархија.

Во четвртата глава подробно ги опишува односите на Пелагониската грчка митрополија кон другите странски пропаганди. Подробно ги разгледува односите на Пелагониската митрополија спрема бугарската пропаганда. Тие односи особено се заостриле по давањето берат за егзархиски владика во Битола во 1897 година. „Дејноста на овие две пропаганди, нивните крајно непријателски односи, многу негативно се одразиле врз единството на населението во Епархијата во времето кога тоа единство било неопходно потребно

за успешниот тек на национално-ослободителното движење.“ (стр. 132)

Потоа Битоски се задржува на односите на Пелагониската митрополија спрема романската пропаганда. Откако накратко се осврнува на теориите за потеклото на Власите, авторот пишува за влијанието на романската пропаганда среде влашкото население. На чело на влашкото движење во Европска Турција се наоѓал Апостол Маргарит. Односите меѓу грчката и романската пропаганда биле крајно непријателски. Зборувајќи за односот на Пелагониската митрополија кон српската пропаганда, авторот пишува: „Додека односите на грчката со бугарската и со романската пропаганда можат да се окарактеризираат како крајно непријателски, односите на грчката кон српската пропаганда во Македонија формално изгледале пријателски, но фактички, во суштина, тие не биле такви. . . . Поголемиот дел на Пелагониската епархија се наоѓал во сферата на грчките национални интереси и секој обид на која било пропаганда да го прошири своето влијание на оваа територија сретнувал сериозен и апсолутен отпор од страна на пелагониските митрополити. Тоа се однесува и до српската пропаганда.“ (стр. 149, 150)

Понатаму, авторот се осврнува врз односите на Пелагониската митрополија кон ВМРО и Илинденското востание. „Дали ќе се оствареле целите на ВМРО или тие на врховизмот, за грчката влада и буржоазија било сè исто — и во едниот и во другиот случај нејзините интереси во Македонија биле најсериозно загрозени. Но да се организира борба против ВМРО, т.е. против едно движење што имало основна цел ослободување на Македонија од турското ropство, не било едноставна работа. Затоа ВМРО требало првин да се прогласи за нечие орудие, да се оклевети во очите на домашната и надворешната јавност, да се деградира и изедначи со врховизмот кој навистина бил претходница на една завојувачка политика. И затоа грчката пропаганда не сакала да прави разлика меѓу централисти и врховисти, туку сè што се случувало во

Македонија, секоја акција на Революционерната организација во Македонија ја претставувала како акција на „бугарските комитети“, со други зборови — како акција на бугарската влада.“ (стр. 168) Бидејќи Пелагониската митрополија била експонент на великогрцизмот, тоа и за неа ТМОРО претставувала трн в очи.

Во натамошното излагање, Битоски го анализира Меморандумот од август 1903 година во врска со илинденските настани, што бил потпишан од сите митрополити на Тракија и Македонија, кои се наоѓале под духовната власт на цариградскиот патријарх. Во овој Меморандум „Внатрешната револуционерна организација, иако никаде не се споменува со своето име, била прогласена од грчките владици за агенатура на Егзархијата и сите нејзини акции биле прогласени за акции инспирирани од Егзархијата и во нејзин интерес. . . . Во Меморандумот Егзархијата се прогласува како главен виновник за настаните во Македонија, иако патријаршиските владици знаеле дека таа немала никаква врска со револуционерната борба на нашиот народ. . . . Борбата на нашиот народ против турското ropство во Меморандумот е прикажана како борба која божем имала речиси единствена цел да ги ликвидира патријаршиските цркви, училишта и нивните раководители.“ (стр. 180, 181) Не залудо „овој документ ќе се претвори во сден вид програма на патријаршиската пропаганда и ќе ги инспирира грчките вооружени чети по Илинденското востание да извршат невидени жестокости врз нашиот народ во името на „Бога и татковината“, а под изговор „да се спаси од Бугарите грцизмот на Македонија.“ (стр. 181)

Во вториот дел (стр. 185—285) авторот ја разгледува дејноста на Пелагониската митрополија по Илинденското востание до балканските војни. Битоски опширно ја проследува генезата на андартското движење. Притоа, посебно ја истакнува улогата на костурскиот митрополит Германос Каравангелис, потоа на Јон Драгумис, Павлос Мелас и др. „Загрижена и исплашена од револуцио-

нерното движење на масите во Македонија и од големите загуби што ги претрпела грчката националистичка идеја, грчката буржоазија и влада по Илинденското востание испратиле вооружени чети, како помош на нивната религиозно-просветна пропаганда во Македонија. Грчките андартти со полно содејство на Пелагониската митрополија, и по нејзина директива, вршеле жестоки убиства среде нашето население, палеле села, пљачкале, тероризирале и, на таков начин, ги принудувале македонските села да се откажат од Егзархијата и да ја признаваат Патријаршијата, т.е. го зголемувале бројот на „Грците“, а ја ослабнувале прогивничката страна. „Успесите“ на „македонската борба“ (македоникос агон) биле условени од толерантниот став на турските власти кон андартските акции и од фактот дека зад таа борба стоела целата грчка држава, со својот материјален и морален потенцијал. За тој „успех“ придонело и врховизирањето на Организацијата во Битолскиот округ, која, како таква, не била способна да го заштити населението од тие злосторства.“ (стр. 291)

По мошне илустративно изнесената дејност на грчката вооружена пропаганда во Пелагониската епархија, Битоски ги разгледува реперкусиите од дејноста на вооружените пропаганди во Битолскиот вилает. „Накратко, Македонија, како последица од вооружените пропаганди, се нашла во една таква тешка ситуација како ретко кога во долговековниот период на турското ропство.“ (стр. 239)

Понатаму, авторот ја разгледува религиозно-просветната дејност на Пелагониската митрополија во периодот од 1903—1908 година, којашто „се одвивала во сенката на андартската борба.“ (стр. 250)

Во последното поглавје, авторот ја изнесува дејноста на Пелагониската митрополија по Младотурската револуција. „Грчката пропаганда се нашла во најтешка ситуација. Легализирањето на андартите било голема загуба за неа. Таа... се одржувала најмногу со помошта на теророт и со убиствата. Сега, заедно со нив, исчезнувале и постигнатите

резултати.“ (стр. 259) Барајќи излез од таквата ситуација, грчката пропаганда набргу нашла заеднички јазик со бугарската пропаганда. „Довчерашните крвни непријатели поstepено се помируваат, и тоа пак на штета на македонскиот народ.“ (стр. 268)

На крајот авторот пишува за постигнатата спогодба за заедничко истапување на двете страни — патријаршисти и егзархисти, на престојните парламентарни избори во 1912 година, како и за резултатите од изборите.

Правејќи рекапитулација, авторот констатира: „Од 1878 па до 1908 година, една од задачите на грчката црква во Турција била... запазување целостта на Турската империја, бидејќи грчката пропаганда била убедена дека секоја евентуална територијална промена на турскиот дел од Балканот би била на штета на грцизмот. Во исто време Грчката патријаршија и нејзините митрополити, грчките конзули, односно целокупниот грчки пропаганден апарат, имале основна цел да работат со сите сили, на прво место преку црквата и училиштата, за придобивање што поголем број од народот во Македонија, сметајќи дека тоа во дадена ситуација ќе биде гаранција за задоволување на грчките територијални аспирации кон Македонија. Меѓутоа, во судувањето со оние фактори во Македонија што дејствувале против грцизмот, особено со револуционерното движење, грчката страна, со текот на времето, битката ја губела. Процесот на поstepеното, но сигурно разложување на грчката пропаганда во поголемиот дел од Македонија бил спречен со акциите на андартските чети и со разложувањето во самата Внатрешна револуционерна организација по 1903 година. Но грчките успеси, постигнати во периодот од 1904—1908 година... биле привидни и, набргу по Младотурската револуција, исчезнале. Сега грчката пропаганда била ставена во ситуација да дејствува главно со истите средства како и до 1903 година, но при услови кога привилегиите на грчката црква биле загрозени како никогаш во нејзината историја. Според тоа, и из-

гледите за успех уште повеќе биле намалени. Поради тоа, дејноста на Пелагониската митрополија, во првите две години по Хуриетот, била насочена на прво место кон запазување и потврдување на старите привилегии, во раководење со грчките конституциони клубови, со илегалните акции на грчката организација, со борбата против законот за спорните цркви, итн. По 1910 година таа се претворила и во главен носител на грчко-бугарското зближување.“ (стр. 278—279)

„Раднички национално ослободилачки покрет“, Београд 1968 год.

Неодамна, во издание на Институтот за изучување на работничкото движење во Белград, излезе од печат колективната книга „Раднички и национално ослободилачки покрет“ во која на преку 860 страни се прикажуваат работничките и национално-ослободителните движења во земјите на Африка, Азија и Латинска Америка.

Книгата е колективен труд и, според обемот и длабочината на материјалот што го интерпретира, пополнува една голема празнина од оваа област. Ова не само поради фактот дека презентира досега релативно малку познат материјал, туку и поради политиката на нашата земја и односите што таа ги има со земјите и народите за чишто работнички и национално-ослободителни движења станува збор. Оттука е основана претпоставката дека за нашата јавност таа претставува особено интерес.

Иако има енциклопедиски карактер, книгата на убав и лесно воспиемлив начин на читателот му нуди богат материјал не само како фактички податоци, туку во голема мера и како обработка. Тоа е постигнато на тој начин што за секој континент во почетокот, на по приближно 20 страни, се даваат општи и историски податоци, како и општи податоци за народноослободителните движења, дејноста на комунистичките партии, синдикалните движења и сл., а потоа земјите на Африка

Во заклучокот, авторот, меѓу другото, пишува и за негативните последици од дејноста на Пелагониската митрополија. Тој потенцира:

„Една од најтешките последици од нејзината дејност, како и од дејноста на другите пропаганди, секако било отежнувањето на процесот на националниот развој на македонскиот народ“. (стр. 293)

На крајот ќе истакне дека ова дело на Крсте Битоски претставува скапоцен прилог кон нашата историографија.

Д. Д.

и Азија се прикажани на приближно 300 страни, а оние на Латинска Америка на приближно 200 страни. Но и во овој дел, пред да се пристапи кон секоја одделна земја (на преку 120 за трите континенти), пак се дадени општите и историските податоци за секоја земја, пред сè од аспект на работничкото и национално-ослободително движење, а потоа се минува на самото тоа движење, на дејноста на комунистичките, односно социјалистичките партии, синдикалното движење, развојот на земјата, па и значајните личности.

Во целина гледано, ваквиот пристап кон материјалот, а и самата обработка овозможуваат да се користи од разни аспекти и на различни нивоа. Така, на пример, во наставата по повеќе предмети таа може да послужи како значаен извор за осовременување и актуелизирање на наставните содржини, на уџениците од завршните години во средните училишта за изработување домашни работи за завршниот испит, дава солиден материјал за работата на историски, дебатни и слични клубови, може да послужи како информација за секој што покажува интересирање за оваа област, а истовремено дава материјал и за теориска работа и за натамошни воопштувања.

Но, како и да се пристапи кон изучувањето на материјалот што го нуди ова значајно дело, секако ќе се согледа како постепено, но си-